

Марко Јачов, ВЕНЕЦИЈА И СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ У XVIII ВЕКУ,
Београд 1984. стр. 157

Дело које је пред нама представља незнатно допуњену докторску расправу, коју је писац одбранио на Филозофскоме факултету у Београду 12. априла 1979. г. Књига је лепо опремљена; поред уобичајених спискова коришћених извора и литературе уграђени су и регистри места и личних имена, а прилог је и резиме на француском језику, у којем, што је за жаљење, коректура није најбоље извршена.

Прошлост нашег живља у Далмацији још увек није довољно истражена, иако су се њоме бавили и баве писци великог угледа, попут Никодима Милаша, Јована Томића или Глигора Станојевића. Писац ове књиге је учинио велики напор да прошлост далматинских Срба сагледа са становишта многобројних извора који нису објављени. О обиму тога подухвата најбоље сведочи списак необјављених извора, из којег се види да је проучено пет венецијанских, два ватиканска, један римски, два сремско-карловачка и један задароки архив, а у неким од ових и по десетак архивских фондова.

Књига је подељена на четрнаест делова, укључујући предговор и закључак. Сваки део има посебан наслов. Писац најпре покушава да представи политичку повест далматинских Срба у 18. веку. Та повест почиње неуспелим буковичким устанком у 1704. г. да би потом изгубила побуњеничко обележје и претворила се у борбу за слободу исповедања православне вере. Ова ће борба бити мукотрпна и протегнуће се на читав 18. век. Венеција је, наиме, још 1718. г. донела пропис о слободи исповедања православне вере у Далмацији и Боки Которској. Почетком 1719. г. српски патријарх, Мојсије Рајовић, је у Грљанској Жупи хиротонисао Стефана Љубибратића, рођеног у Требињу, чија се породица преселила у Херцег-Нови крајем 17. века, за епископа новског, именујући га притом „митрополитом и примасом целе Далмације”. Именовање српског православног митрополита изазвало је снажну реакцију задарског надбискупа, такође пореклом Србина, Вићентија Змајевића, што је довело до сенатске одлуке с почетка 1720. г. о протеривању Љубибратића из Далмације. Иако ова одлука није одмах била извршена, због противљења тадањег генералног провидура Далмације, Моченига, даљи рад Љубибратићев у Далмацији је ипак био онемогућен и он је 1726. г. постао београдски епископ.

Љубибратићев национални рад у Далмацији ће наставити други свештеник, Симеон Кончаревић. Док је Љубибратић био, упркос своме свештеничком позиву, ратник и храбри борац против Турака, Кончаревић је био образован човек, кога је отац послао на дугогодишње школовање у Задар и у Венецију.

Године 1736. млетачки сенат је издао Србима одобрење да бирају епископа. Дата је чак и сагласност за Леонтија Аврамовића, који је за ту дужност био предложен од стране српског црквено-народног сабора. Против овакве сенатске одлуке устали су Конгрегација за пропаганду вере у Риму, надбискуп Змајевић из Задра, а и сáм секретар папске државе. Овога последњег је млетачки амбасадор у Риму обавестио приликом аудијенције, октобра 1736. г. да је поменута одлука од 28. јула 1736. г. „већ опозвана”. Тако су далматински Срби били принуђени да још петнаест година проживе без свог епископа, Године 1751. се Симеон Кончаревић одважно да прими ту дужност. Он је био хиротонисан у Требињу за митрополита далматинског и албанског. Опет ће доћи до реакције католичких утицајних чинилаца и Кончаревић ће, као некад Љубибратић, бити прогнан из Далмације. Предузимљиви борац и упорни народни посленик, Кончаревић ће покушати да за проблем далматинских Срба заинтересује Русију. Тако је настао исељенички покрет и дошло до сеобе Срба из Далмације у Русију 1758. г. Иако је руска влада показала занимање за православне у Далмацији, па и жељу да помогне, руска дипломатска интервенција није довела до решења проблема. Кончаревић је умро у Русији. Више од дипломатскога мешања Руса, мле-

тачку власт је забрињавао исељенички покрет који је водио у више праваца: према Срему и Банату, Босни и аустријској Пољској. У условима привредне кризе, млетачка влада није успела да реши друштвено питање далматинских Срба. Њен последњи покушај био је учињен декретом од 16. новембра 1780. г. којим је одређено „да се православни поданици републике имају од свију признавати за православне, независне од римског папе“. Годину дана доцније млетачка влада је потврдила духовну јурисдикцију над православнима у Далмацији, Истри и Боки Которској Софронију Кутувалију, филарелфијскоме архиепископу, чије је седиште било у Венецији. Међутим, и после овога декрета, у Далмацији је, како писац на основу извора показује, настављена стара пракса непризнавања православне вере.

У завршним деловима књиге писац је дао и скицу друштвених и привредних прилика и народнога живота онога времена. То свакако употпуњује овај марљив рад који неће моћи да заобиђе нико ко се бави повешћу наших народа у 18. веку.

Писцу би се могло упутити и неколико мањих замерки. Писац, на име, исправно примећује везу која је постојала између исповедања православне вере и српског народног идентитета. Тако исто, он настоји на чињеници друштвеног раслојавања и одвајања српског сердарског слоја од народа. Стога се намеће питање о верској припадности српских сердара, који су били у венецијанској служби и о њиховом односу према православном свештенству, коме су, стицајем прилика, препустили вођство народнога покрета. Одговор на ово питање се у књизи не види. Писац је, што би била друга замерка, истраживање усмерио на православно српско становништво. Његовome оку углавном измичу они Срби који су се мање опирали католичкој акцији. Граница између римокатолика и православних ипак није била сасвим оштра. Најпре, сама Венеција и римска курија су се трудиле да ту границу учине лако прелазном у сопственоме смеру, како би се појачао унијатски процес. С друге, пак, стране, преобраћеници су се и даље, бар спорадично, држали своје браће која су остала у старој вери. То и писац показује, наводећи да су Љубибратићева богослужења посећивали и римокатолици. Положај и схватања римокатоличких Срба у књизи нису уопште обрађени, с изузетком личности и деловања Вићентија Змајевића. Најзад, најмања је замерка што је у наслову поменуто само Далмација, а дело се односи и на Боку Которску. Писцу у овоме погледу говори у прилог изражавања Веценијанаца, а и он сам у тексту увек говори о Далмацији и Боки Которској.

Поменуте замерке немају ни у ком случају за циљ да умање вредност овога дела. Књига је изврсно штиво. Писац је стил прилагодио изворном материјалу. Ликови у књизи су изванредно приказани и показују слику тешког опстанка једног малог народа на ветрометини и попришту сукоба светских сила. Тегобно битисање можда најбоље илуструје витешки пример свештеника Петра Јагодића Курце, вође бучковичкога устанка, чија је глава била уцењена. Пошто се предао властима био је осуђен на четрдесет година заточења у самици без светлости. У страшној млетачкој тамници издржао је казну без иједног дана помиловања и кад је, после четрдесет година, први пут угледао светлост дана изгубио је вид. Ни ослепелом и изнемоглom побуњенику млетачка власт није дозволила да се врати у родно село. Умро је у Задру, у конфинацији.

др Драгољуб М. Поповић